

A mundér

(részlet a III. fejezetből)

Rozsnyó 1841. február 10-ének hajnalában alig látszott a tejfehér sűrű ködben. Pedig ott volt lenn, ott volt a hegyek közé szorult szűk völgyben a bányavároska, ahol a szélmentes hajnalon érezni lehetett a közeli sötét fenyves erdők jó illatát.

Rozsnyó főterén már éledt a piac. Mióta világ a világ, itt a sötétlő hegyek alatt, Rozsnyó piacterének kövein egyformán éled a vásár. Kövérkés szőke tót lányok, széles arcú palóc menyecskék árulják a gomolyát, a jó sztrapacs-kához kívánatos csípős szagú juhtúrót. Tejfölt, zsendicét, tejet kínálnak nagy csebrekben. Arrébb a cigány asszonyok leterített kötényein, zsákjain százféle gomba színesedik, de van ott fekete és piros áfonya is, néhány kraj-cárért lehet venni maroknyi mogyorót... A tér másik végén mézesbábos mesterek sátrai színesednek, majd a női szabók, bőrsők üzletei. A gyertya-kínálók asztalain kisebb-nagyobb színes gyertyák kötegei várnak vevőre...

Rácز Palkó boldogsága máris határtalan volt. Érezte, tudta Rozsnyó városában ezen a napon megváltozik az élete. Jó késő délelőttre járt az idő Rozsnyó piacterén, a ködös hegyek hátáról egy órácskára a nap is lenézett a városra, mikor nagy zenekarával megérkezett a toborzók csapata Pitykó József primás harsogó-pattogó, tánchoz való muzsikálásával... Rácз Palkó nagygéci cigánylegényke rövidesen ott vonult a gömöri sihederek, parasztfiúk rikoltozó vidám menetében, hogy a piactérről beljebb kerüljenek... Be a rozsnyói Arany Rózsa nagyvendéglő udvarába, ahol az újoncozás hivatali része le fog zajlani. A menet elején a „kékbeli” tiszt egyenruhás ember mellett haladt Pitykó József, a szálfatermetű primás, majd egy katona a hadnagya mellől parancsra visszalép a menetszlop közepéhez: – most már aztán legyenek veszteg kendek, mert ott benn az óbester úr igen meg fog haragudni a kurjongatókra...

– Ha haragszik az a jó, majd haragszik még jobban is, – kiált vissza a katonának pontosan Palkó mellől egy bortól teljesen elázott, cifra-bundás parasztfiú, – ha engem elvisznek a babám mellől, mit bánom én, ki haragszik, miért haragszik, nem ér már semmi az én rongy-életem, – folytatja a fiú a keserű panaszkodást.

A Palkó csapatához adatott hadfogó hadnagy ekkor már ott állt a nagy étterem ajtókeretében. A bent üléselő bizottsággal együtt munkálkodva kiabált egy nagyot:

– Netfenkilenc: Náty Ferkó, ötfen meg ötvenegy: Kovács Guszti és Rác Palkó. A nekibúsult, bundás parasztfiú pirosló képpel siet immár, hogy könyökével törjön utat magának a hívó szóra. Kiderül, hogy ő helybeli lehet, mert a vendéglő udvar tömegéből vigasztaló szó hallatszik felé, – Ne búsulj Ferkó, nem a világ az a pár esztendő...

A teremben az ablak alatt irdatlanul hosszú asztal legvégén ül az ezredes. Széles mellén töméntelen sok érdemrend fénylik, de arca olyan mint az éhes róka-képe. Ritkás hegyes szakállát babrálva emberformát akar azért mutatni az újonc katonák felé...

Közvetlen mellett segédtszjtje ül, egy igen kövér kapitány. Aztán egy hórihorgas tiszt, előtte rengeteg lajstrom van. Az asztal közelebbi végénél meg két katonaruhás doktor és egy civil fehér köpenyes orvos ül, éppen az ő szóváltásuk folyik, mikor Palkó belép a társaival.

A vénséges-vén őrmester egy nyurga-beteges képű zsidó-fiút ereszt ki a magasságot mérő szerszám alól. Az ezredes türelmetlenül rácsap a kardjára, a sürgetésre a katonarvos hangosan kiált a civil-orvosra – Nincs itten semmi kiszuperálás!, ő a negyvennyolcadik, aki megfelelt. Ha zsidó, ha nem az... A zsidó fiú foga hangos vacogásba kezd a hidegben, mert paradicsomi meztelenséggel kell várakozni, amíg kimondják a végső szót: megfelelt!

– Nagy Ferkó, – kiált most fel az ezredes adjutánsa, hogy elejét vegye bármi további vitának. Nagy Ferkó ugyanolyan szépszál legény, mint Rác Palkó, nincs vele semmi baj, csak a karját kell mutassa előre nyújtva...

– Szép legény, és derék szál, – szólal meg a kövér kapitány, – a rézanyagát, gyorsan besorozzuk...

Amikor Rác Palkó következik a sorban, már maga az óbester is feláll az asztaltól:

– Ez a másik is igen szép szál legényke, – mutat rá Palkóra, – ez igen, hat láb, két hüvely, két vonás, ez igen, be van sorozva. És most gratulálok önnek kapitány úr –, ezzel a testőrnek való magyar fiúval megvan a létszám, induljunk ebédelni!

Rác Palkó ily egyszerűen lett besorozva. Ahogy az ebédelni induló ezredes nyitja az ajtót az írnoki szobában lévő reguták ordítózása, nótázása is elhalkul. Palkó mellett egy őrmester igen alacsony növésű tót legénykét vigasztal: ne búsulj, Jankó, fiam, mind úr a baka, gyöngy az élete, majd meglátod, sokkal jobb lesz, mint otthon...

Valaki félhangosan elkiáltja még: a sáju! A kis papír megőriztetik a sorozás utánra is, mikor vonulni kell a város kaszárnyájához, ahol az udvaron újabb vizitálás lesz, mielőtt az újoncok megkapják a mundért...

Napos káplárok üvöltöznek. Egy legény – egy cédula. Gyerünk a kancelláriába! A mundér bizony eléggé rongyos-kinézetű! A bakancsok se szebbek, de a vizsgáló-ellenőrző kapitány odabólint az őrmesternek, aki a ruhákat osztja: rendben van. Minden rendben van... Dehogy van rendben minden...

Amikor Rácz Palkó a gyermekkor, az ifjúkor mezsgyéjén Valentin Rácz néven a Gömör vármegyei Rozsnyón katonának állt 3 forint foglaló pénzért, a Bakonyi báróról elnevezett gyalogezredbe, akkor még nem igen tudta felfogni, mit jelent az a tíz esztendő, amelyre a császár zsoldjába szegődött. Még csak meg sem fordult a fejében, hogy egy gyalogos ezredbeli közvitéznek tényleg annyi kínszenvedést, bajt okozhat az első olaszföldről származó szót: baccancione... azaz: bakancs! Kisuvickolva már úgy ragyog, ahogy a parancsolat előírja, de a hosszú sereg-vonulásokban, gyorsított menetekben a katona átka lesz. Kiderül, nem varrták azt soha úgy, mint becsületes varga szokott csinálni csizmát, bakancsot, de csak összerótták a kiszabott bivalybőrből alkalmas fa- és vasszőgekkel. Mit számít az, hogy törni, nyomni fog... Majd begyógyulnak a sebek... Az ezred regemence, susztere csak kétféle bakancsot ismer: van öreg bakancs, van fia-bakancs! Csakis ilyeneket szab! Öreg-bakancs nagy lábra, fia-bakancs kis lábra van szánva. Hacsak alkalmanként tör, sért fel bokát, sarkat a durva borjúbőr, akkor a bakancsos katona belül meghájjazza, ne törje fel annyira sarkát. Ha a túl nagy bakancsot már nem sikerül kisebbre cserélni a bajtársak között, akkor ki kell törni szalma-csutkával, hogy passzoljon. Ha úgy meg istentelenül töri a lábat futólépésben, akkor a bakancsos vitéz leveszi a lábbelit, nyakába akasztja, és mezítláb szalad a mégoly szúrós hidegben is...

Rozsnyó, Balassagyarmat, Pest-Buda volt a vonuló regiment útja. Pest-Budától Bécsig a Dunán úszott végig az újonc sereg egy gőzhajó által vonatott uszályon. Bécsbe nem ment be a gőzhajó, sem az általa vontatott uszály. A gőzhajók csak Nusseldorfig járhatnak, mert ott el van zárva a Duna a gőzösök előtt, ahol a legjobb halászó helyek kínálóznak.

Rácz közvitézt még Nusseldorf előtt gyerekes öröm vidámította fel egy hídnál: kacagva nézte, ahogyan a gőzhajó kéménye méltóságos nyugalommal meghajlik a hídépítmény előtt.

A kikötőből pihenni térni néhány napra a bécsi külvárosi transzportházba kellett. A mocskos-tetves szalmazsákok nem voltak túl vendégmarasztalók. A bécsi állomásig Rácz Palkó feljebbvalóitól már pontosan megtanulta, hogy panasznak, zokszónak nincsen helye, sőt inkább csak a ve-

zénylő őrmesternek, pattogó tizedesnek van oka panaszcra, hogy az 1841-es esztendő újoncai is olyanok, amilyenek. Csak arra kell majd 3–4 esztendőt szánni a tízből, hogy egyáltalán embert faragjanak egy-egy újonc magyar legényből vagy egy-egy galíciái, morva, tót legénykéből. Akkor meg további öt év kell, hogy aztán katona váljon belőle. Képezhető legyen, hadra fogható legyen. S még mindig bizonytalan marad a legegyszerűbb fegyverhasználatra nézve is, pedig csak alig maradt a tízből két hasznos esztendő! Merje valaki azt állítani tehát, hogy sok lenne tíz esztendőre bevonultatni az újoncokat!

A bécsi főhadi-kormány csak regisztrálta a Pest-Budán véglegesített besorozásokat, és mehetnek az újoncok Majland felé, a 33. Gyulay gyalogezred zászlóaljának kaszárnyáiba... Ahogyan közeledett a vonuló újonctranszport Majland felé, a falvakban úgy egyre jobban dicsérik a várost, e ezt bizonyítván még az étel, az élelmezés is sokkal jobb lett Lombardia fővárosának tőzsomszédságában. A majlandi külvárosban úgy látta Rácز gyalogos közvitéz, hogy ebben a városban, a sok szép torony között csupa feltűnően görbelábú, golyvás nyakú ember él, annyi csúnya járókelőt látott... Rácз Palkó századának egy kolostorból kialakított dermesztő hideg kaszárnya jutott.

A lakóhelyek szűkösek és iszonyatosan zsúfoltak voltak. A nagy közös legénységi étkezőben a falon egy hatalmas festmény volt, amelyen az úr Jézus Krisztus éppen vég-vacsoráját fogyasztja tanítványaival. Pontosan a megváltó lábánál, azaz a lábak között kellett egy ajtónyi lyukat kivágni valamikor régen a híres képben, hogy a konyhából a barátok a kis ajtónál egyenest az étterembe adhassák be a tál ételeket. Rácз Palkó úgy vélte, elég szerencsétlen kőműves-munka volt az az ablak-csinálás, meg az amúgy is mocskos, ragacsos Krisztus-kép kilyukasztása. Jézus egy igen hosszú asztal mellett ül tanítványai között, bal keze felfelé mutat, jobb keze lefelé, amikor alighanem azt panaszolja fel asztaltársainak, hogy ő bizony elárultatik, és még leghívebb tanítványai is megtagadják őt félelmükben... Jézus jobbján János ül, majd Júdás és Péter... Rácз sorgyalog közvitéznek egészen közel kell menni a képhez, hogy jól lássa Júdás gonosz fekete arcát, és hogy mi az ottan az ő jobb kezében. A harminc ezüstpénz lenne abban az erszényben – tűnődik Rácз Palkó, és az előre hajló Szent Péter alakot vizsgálta, vajon Júdáshoz vagy Jánoshoz hajol oda a leghíresebb tanítvány? A kőszikla, akire majd a katolikus egyház épül... Akinek méltóságában ma is pápa uralkodik Itália közepén, Rómában? Meg lehetett szokni néhány nap alatt, hogy efféle híres végvacsora alatt kell vacsorálni a katona-nép közt meghúzódva. Viszont soha nem lehetett megszokni a kaszárnya ridegségét. Hajnali négy óra van. Kinn alig pirkad még az ég alja, de a káplárok vadul dübörgő bakancsa

már csattog, jelzi: ébredni kell. A parancsnokló altiszt durva kiáltozása ver fel legédesebb álmodból: auf, auf! Ébresztő! Ki az ágyból! Püföld rendbe a csupa törek, poros szalmazsákokot, igazítsd ki a fölötte lévő polc rendjét! Pontosan kimért időre kell tisztálkodni, öltözni a jégverem hidegségű kaszárnya falai között. Rögtön láss neki tisztogatni, rendbe venni a bakancsot, a szíjakat, gombokat, felszereléseket, fegyver tartozékokat! Harapj bele keserű-rossz szájjal a sótlan, sovány katonakenyérbe...

Lenn a kaszárnya udvarán máris verik a dobot. A dobszóra le kell sietni, és beállni a sorba, mert már rögvest indulni is kell kifelé a gyakorlótérre. Habt act! Milánótól, Bécestől Pestig, Géczig mindenütt még a gyerekek is értik ezt a megmagyarosuló vezényszót: katoná, haptákba! Két óra lesz a gyakorlat vagy három? Mikor hogy! De egy biztos: lépni is alig bírnak a fáradtságtól, kimerültségtől, amikor vissza kell masírozni a laktanya udvarba. Megint feltörte a rossz bakancs a sarkadat? Ki törődne itt kisebesült sarkaddal? Csattog a parancsszó félig németül, félig magyarul. Hordják vizet fel a lépcsőn a konyhának! Fogd azt a hosszúnyelű seprűt, söpörd az udvart! Ha végeztél, akkor vágj fát, törjél rőzsét! Korog a gyomrod az éhségtől? Kongatják már a delet neked. Ebédelj hát ragadós, rossz gombócokat, keménynek megmaradt, szálkás főtt húsdarabokat. Nehogy elkényelmesítsen az ebéd, máris sorakozz szakaszodba, és izzadni vonulj megint a gyakorlótérre. Négykor térj vissza, sorakozz napiparancs kihirdetéshez, aztán végy jó mély lélegzetet, mert eljött az idő egy kicsit szabadnak érezni magad a laktanyában, a kintinban vagy a laktanyán kívüli Milánó városában. De itt mintha partra vetett halnak kínálnának szabadságot. Mihez kezdjék, ha mindenki elhúzódik tőled, mert cigány vagy, mert füstös-barna a képed? Még egy zsellér gyereke, hitványka testalkatú fia is magasból néz le rád: nem fogok én a kintinban egy cigánnyal malmozni, bort inni, fogok én játszani, inni, csak magamfajtaival. A cigány máshol keressen magának pajtásokat. Pedig a tantin faasztalára festett malom-játékban Rácz Palkó is igen szeretett volna részt venni, egy-egy kancsó jó bor mellett, pipázgatva... Efféle módon este kilencig is jól lehetne mulatni bajtársak közt az időt, de nem pajtásod. Ha rossz képet vágnál a kirekesztés dolgához? Annál rosszabb, még ki is nevetik az égimeszelő cigányfiút. Egy-egy délután elő lehetne venni a katonaládájába jó mélyre eldugott öreg klarinétot, de belefűjni hol lehet? Ki volna kíváncsi itten az ő vén klarinétjára? Senki! El lehet indulni sétálni, kóborolni, magányt keresni a rizsföldek felé. Keresni egy csendes sétáló-helyet, keresni, lelni valami nagy-semmit, ahol rajtad kívül nincs élet, mozgás, csak fűszál van, patakpart, vízmosság, csatorna, mocsár, szél, tücsökciripelés. Egy hely, egy zug, ahol végképpen nincsen semmi talán majd megnyugvást adna – így gondolta Rácz Palkó, – de akárhová akart elbújni,

ott is, mégis minden hol volt valami. Belebotlott valamibe folyton, ami ki-zökkentette panaszkodó-keserű magányából. Végtelen hosszúra nyúlt sétái alatt majd mindig találkozott egy hatalmas kutyával, amely ügyet se vetett rá, úgy futott egy nagy kosárral a szájában. Szép kutya volt. Okos állatnak látszott. Utána kellett járni, honnan jön minden nap, és hová szalad olyan nagy sietve. Egy mészáros kutyája volt az ez okos állat, és távoli tanyákra vitte a vásárlók által megrendelt húst a kosárban.

Rácز Palkó nem győzött csodálkozni: lám, lám, mire meg nem tanítható ez a háziállat? Szívesen megenné maga is a mészáros által küldött húst, pecsenyét, de nem teszi, mert van önuralma, legyőzni az éhséget, falánkságot. Pedig csak egy kutya, mégis milyen okos tud lenni a gazdája szolgálatában! Naponta, rendszeresen elvégzi a rábízott feladatot. Én meg azért mégiscsak ember vagyok, – ha mindjárt cigány is, – morfondírozott a kutya láttán Rácз bakancsos-közvitéz –, nekem is lehetne tanulni, tudni valamit. Olyasmit, amivel hasznot hajtok magamnak is, meg a világnak is. Lehetne? De hiszen tudok én muzsikálni például, – döbbsent rá Palkó, – hiszen én már gyerekként is évekig fújtam a sípot a bandában. Játszottam hegedűn, cimbalmon, kisbőgőn is a klarinét mellett, ha kellett... Ha a mészáros kutyája képes megtanulni az életéhez feltétlen szükséges dolgokat, én miért ne lehetnék képes rá, hogy a katonai előmenetelhez akár írni, olvasni, jó számolni is kitaníttassam itten magamat. Elhatározta, hogy a muzsikával pénzt fog keresni. Krajcárokát gyűjt össze az ezüst-zsold mellé, és megfizet majd egy tanítót, egy oskolamestert, vagy akár egy öreg altisztet, aki a pénzéért kitanítja őt a tudományokra. Vett egy ócska-rossz hegedűt a használt limlomok ócska-piacán, megreperálta, áthúrozta, áthangolta, és onnantól kezdve, hol a klarinéttal, hol a hegedűvel hóna alatt járni kezdte a városkörnyéki kocsmákat. Rácз bakancsos közkatona, a lenézett, semmibe vett keserű kedvű cigánylegényből néhány hét alatt boldog emberré változott át. Sose fáradt bele a jövés-menésbe, a muzsikálásba. Szívesen gyalogolt kilométereket, mire elért a leggazdagabb városkörnyéki falvak útmenti kocsmáihoz, hogy szóba elegyedjen hangszerei által az ottani lakosokkal, Igen hamar ráismeretek egy-egy kocsmá környékén a helybeliek: sürgették, hogy muzsikáljon nekik a közös énekléshez. Nem firtatták honnan jött, fehér-e a kepe vagy csokoládébarna. Nem kérdezték magánügyeiről, csak hallgatták muzsikáját, majd aztán elkezdtek tanítgatni saját dalaikra. Palkó maga is elcsodálkozott, milyen könnyen megért, megjegyez mindent a rokonszenves olaszok között. Aztán meg már az olaszok csodálták a fiú kiváló memóriáját emlékszel az én dalomra? Az enyémmre is emlékszel? Nagyszerű! Barátjukká fogadták. Együtt nevetnek tréfás-durva dalocskák helyi változatain, az urakat, papokat, németeket gúnyoló versikék vaskos tréfáin. A nótázó legénykék kibe-

szélték, hogy a rizshántolókból táncolni érkezett leánykák egyszerű ruhácskái alatt nincsen semmi, csak forró izzadságcseppek ragyognak rajtuk, ahogyan az láthatóan nyakukon, vállukon, gyöngyözik, mint az ékszerek fénye. Ha eljött az este, eljött a vacsora ideje, akkor megkínálták a fiatal cigányhegedűst a kocsmá jellegzetes ételével, az ízletes-forró minestrónéval... Ez az étel babból, borlítottból, – vagyis a környék igen nevezetes, nagy szemű szőlőjéből préselt borából, – zöldségekből, szalonnából lett sűrű levesnek összefőzve. A forró leves fél esztendő alatt Rác Palkó kedvenc étele lett. Rendszerint fehér toszkánai bort ívott rá, és ezekben a kocsmá-órákban magányos-szomorú élete, a kaszárnya-élet minden keserűségét elfejeltette. Igen szépen gyülekeztek a krajcárok is a kaszárnyában megspórolt ezüstzold mellé, és így az emberek közé készülődések sokféle öröme, jóérzése töltötte el Rác Palkót. Nem is volnék talán én annyira nyomorult, szegény, porig alázott cigány a messze idegen Majlandban? Fel se vette már, hogy a kaszárnyában, a szakaszában, a században lenéznek, vagy nem, ha egyszer a kocsmákban, szerte a város körül a mulatságokban ezek a nyakas, büszke, harcias kedvű, gyakorta erőszakos olaszok barátjukká fogadták. S maguk közé valónak tartják egy olyan világban is, amikor Lombardia-szerte minden olasznak kötelező gyűlölni a Bécsben lakó császár idegen katonáit. S mégis: őt nem gyűlölik, őt szeretettel várják, sürgetik maguk közé, és sértődötten panaszozzák, ha nem megy vagy késve megy... Egy vastag hangon, modulálatlanul éneklő olasz parasztember valamely estén testvérének nevezte Palkót. Elbeszélte neki félig ittasan, hogy melyik titkos carbonári szervezetbe tartozik, s milyen rosszul esik neki arra gondolni, hogy mikor itten kitör majd a szabadság háborúja a zsarnokság ellen, meg Bécs ellen Itália egységéért, akkor neki muszáj lesz a jó öreg vadász-puskájával Palkó közvitézre lőni a barikádoknál...

Amikor végre másfél év alatt Palkó összemuzsikálta azt a tekintélyes summát, amellyel már oda mert állni egy századbeli káplár elé: tessék engem tanítani, tisztességesen megfizetem. Itt van a pénz! Ennek elégnek kell lenni! A Johannes Barredow, Szászországból való kiképző-káplár különös altiszt volt. Magas termete, iskolázottsága miatt még a század tisztjei is felnéztek rá, de a bakancsos közvitézek egyenesen rettegnék a szigorúságától. Különösen is azok a nem magyar nyelvű birodalmi katonák, akiket magyarul a káplárnak kellett megtanítania. Tudjon magyarul, a rutén vagy bosnyák baka, hogy egyáltalában megérthesse a 33. Gyulay ezredben használatos, némettel keveredő magyar-vezénylési nyelvet.

Barredow káplár laktanyai magánéletében kíméletlenül büntetgető, pokróc goromba ember volt. A német földről való altiszt nem hitt a szemének, amikor Rác Pali odaállt elé a pénzzel... Mit akar tőle ez a cigány katona?

Épp egy olyan, akinek ő a milánói két-három esztendő alatt minden nap dupla porciókat szabott ki parancsból, büntetésből, megalázásból a füstös képe miatt, s még éppenséggel azért is, mert hogy a legdurvább altiszt bírátnál is csak mosolygott rá ez a fiú, alig pelyhedző bajusza alatt, miközben a hasonló cigánysorú újoncok folyvást vicsorogtak, visszapatogtak, lázongtak, átkozódtak ellene, a büntetés ellen...

A káplár nézte a tekintélyes summát, és elvállalta a tanítást. Kikötötte azonban, hogy ezért a sok pénzért is csak írni, olvasni, számolni tanítja meg a közvitézt, de a német nyelvet, olasz beszédet Palkónak kell egyedül majd rendszeren megtanulnia, ha boldogulni akar. Megegyeztek. Egymás tenyerébe csapta. Rác Palkó egy esztendő alatt, 1844 tavaszára tisztességgel megtanult írni, olvasni, számolni. Hetente egyszer a káplár valahonnan rendremindig előhozott egy-egy 1843. évi magyar nyelvű újságot, hogy a világ folyásáról való gondolkodásra is képezze tanítványát. Egy igen emlékezetes tavaszi napon, – pontosan március 5-én, Palkó születése napján Barredow káplár egy nagy újságlapot terített le megint a fiú térdére.

– Ezt most, a leckék végeztével, fiam, immár nem kell nekem hangosan felolvasnod, mert úgyis tudod már a folyékony olvasást, de csak azt parancsolom neked a fizetségpénzed utolsó ezüstjeiért, hogy csak olvasd el csendben, magadnak ezt az újságrészt, és ha befejezted az olvasást, gondolkodjál rajta, és akkor énnekem azt saját szavaiddal írd le erre az árkus papírra. Írd le emlékezetből azt, amit elolvastál... Érted? Le kell írni annak végét, mibenlétét, ami itt van írva...

Palkó riadtan vette észre, hogy tanítója, a német káplár, lám, csapdát állított neki, mert éppen az ő újságolvasása kezdetén belépett az altiszt fegyverszobába Krizs kapitány. Benedek ezredes szárnysegéde, és mint aki tanúnak jött, mosolyogva intett, tessék csak folytatni a foglalatosságot... Palkó elolvasta az újságcikket, aztán forgatta, lapozta az újságlapot, hogy megkeresse rajta a keltezését. Megtalálta. Aztán rögvest íráshoz látott. Leírta, amit fontosnak tartott. Az írást Barredow káplár odavitte Krizs kapitány elé, aki rábólintott a papír szabályos szép-formájú írás képére, és csendesen azt mondta: no halljuk! Rác közlegény fennhangon olvasott, a tanító-káplár meg fél szemmel ellenőrizte az írást, meg közvitéze szavait: ... „e” az újságlap tavalyról, azaz 1843-ból való, és arról írnak itten benne, hogy a rabszolga kereskedésnek az egész világon vége leszen már rövidesen, mert még az Ausztria-ház is mostan egyezményt kötött az Angol, Burkus és Orosz országokkal, amely paktum az afrikai rabszolgákkal való kereskedés megszüntetése iránt intézkedik...” Krizs kapitány szó nélkül kezét szorított Palkóval, majd a Barredow káplár felé két ujjával szalutálva távozott az altiszt szobából... Rác Palkó, a cigánylegény innentől fogva esténként a

kantinban veronai vörös borok mellett hetente három-négy levelet írt haza Magyarországra írástudatlan bajtársai nevében. Szülőknek, szeretőknek, keresztapáknak.

Rácz Palkót, a katonai adminisztráció szerint Valentin Rátz-ot, – 1844. június 27-én őrzetűvé léptették elő. Csodák-csodája, Péter Pál napján egy parányi fehér csillag került oda a katonazubbony zöld hajtókájára.

– Két fehér csillag majd akkor leszen ottan, ugye, – magyarázta Palkó az őt tanító Barredow káplárnak, – ha majd engem tizedessé léptetnek elő...

– No hiszen, arra te aztán várhatsz, hogy te káplár legyél, – kacagott egy jó ízűt a német altiszt, de lelke mélyén tudta, ha majd egyszer kikerülhetetlenül kitör itt a háború, akkor Palkóból tizedes vagy talán még strázsames-ter is lehet a 33. Gyulay sorgyalog ezredben...

Baráthi Ottó

Régió regula, avagy a regionalizáció szükségessége elvitathatatlan

Beszélgetés dr. Barta Lászlóval, Nógrád megye főjegyzőjével

Az elmúlt évtizedekben a közigazgatás folyamatos átalakításának, 1990-től pedig egyenesen gyökeres változásának, valamint a szakmai és politikai szándékok és kísérletek, kezdeményezések egymást váltó modelljeinek és folyamatainak vagyunk részesei és tanúi. Az új koncepciók úgy valósulnak meg vagy éppen halmak el, hogy közben a Magyar Köztársaság Alkotmánya 1989-től e tekintetben jórészt változatlan. Azaz a fundamentális változtatás lehetősége alkotmányossági oldalról nem volt, illetve nincs is meg.

Am közsímert az is, hogy a közigazgatás egész rendszerén belül, közigazgatási térszerkezet átfogó korszerűsítésére irányuló korábbi kezdeményezések és törekvések is sorra-rendre elvetéltek, s az ezteríves megyerendszer szílárdan állt a vártán, ma is működik, még ha büszkeségében megtépdárva, erejében 1990-től némiképp meggyengítve is. Ugyanakkor a közigazgatás regionális alapokra helyezésével és a választott testülettel rendelkező önkormányzati régiók kialakításával kapcsolatos vizsgálódások és kutatások igénye napjainkban ismét előtérbe került.

Az most már egyértelmű, hogy a modernizációs átmenet időszakában és egy, az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó országban, nem lehet megkerülni a közigazgatás területi strukturájának korszerűsítésével kapcsolatos kérdéseket sem. Egyszerűen szembe kell nézni a közigazgatás területi, térszerkezeti reformjával is. Mindennek előfeltétele a területi közigazgatási rendszer politikai és államszervezeti alapjait meghatározó alapelvek, nem egy esetben alkotmányossági kérdések, és az állami és önkormányzati igazgatás, illetve a területi és a települési önkormányzatok feladatkörének és viszonyának újragondolása.

Mind ezekről folytattunk szakmai részletekbe is menő a politikumot sem nélkülöző hosszabb beszélgetést dr. Barta Lászlóval, Nógrád megye főjegyzőjével.

Dr. Barta László 43 éves, jogász. Eredeti szakképzettsége igazgatásszervező. Pályája kezdetétől a közigazgatásban tevékenykedik; Borsod-Abaúj-Zemplén megye több településén VB. titkári feladatokat látott el, 1986-tól Nógrád megyében dolgozik. 1989-től a megyei önkormányzat jogelődjének, a megyei tanács VB. Elnöki Hivatalának munkatársa. 1995-től a Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlése Hivatalának Titkárságvezetője, 1997. március 27-től Nógrád Megye Főjegyzője.

Szakvizsgázott jogász, Jelenleg az Európai Jogi Szakjogász szakirányú továbbképzés hallgatója.

Családjával Salgótarjában él. Felesége ugyancsak jogász, két gyermekük van.

– Mielőtt központi témánkat, a régió-kérdést górcső alá vennénk, meg kell kérdezem, mi a véleménye a megyének, a megyei önkormányzatnak a közigazgatásban ma betöltött helyéről és szerepéről, gondolva itt az időről-időre fellángoló vitákra?

– Való igaz – s a kérdés ennyiben indokolt –, az idők során, legutóbb különösen a rendszerváltás idején, az önkormányzati törvény megalkotásának „környékén”, sokan megpróbálták a megyék szükségességét megkérdőjelezni. Talán időnként túldimenzionált is ez a megye-kérdés. Mindenesetre az tény, hogy a megye, mint közigazgatási egység ezeréves államiságunk egyik meghatározó pillére, amely az elmúlt évszázadokban nemcsak közigazgatási, de gazdasági és más aspektusból is vitathatatlanul meghatározó szerepet töltött be, megállta a helyét.

– Mégis kikezdték a megyét egyes politikai körök a rendszerváltáskor. Az 1990-es parlamenti választások előtti koncepciók némelyike a megyének nem szánt igazán meghatározó szerepet.

– Közigazgatásunk az 1990-es parlamenti választások során, a politikai és hatalmi erőviszonyok függvényében, kompromisszumában nyerte el mai formáját. Úgy a kormánypárti, mint az ellenzéki politikusok hangsúlyozták az önkormányzatiság jelentőségét. Az igazgatási szakemberek egyetértettek abban is, hogy szükséges az új típusú, önkormányzatbarát megyei igazgatás fenntartása. Azonban folytak viták arról, hogyan értelmezhető megyei szinten az önkormányzat.

1991 elején történt meg a köztársasági megbízottak kinevezése és hivatalaik megszervezése, felállítása. Ezzel egy új területi szint kezdte meg működését. Így a magyar közigazgatás egyik legneuralgikusabb pontja közép-szinten alakult ki. A megye az alkotmányból adódóan közigazgatási egység, ugyanakkor a gyakorlatban egységes igazgatási szerepe feldarabolódott.

– Ahogy akkoriban emlegették, a „gyenge megye” koncepciója valósult meg. Volt ebben igazság?

– Az önkormányzati törvényből adódóan – néhány esetben – a lehetőségekhez képest vagyontalanabb és eszközhiányosabb, ezért önállótlanabb, gazdaságilag kiszolgáltatott, központból befolyásolhatóbb önkormányzatok képe bontakozott ki, és később ezt csak erősítették az un. működtető és hatásköri törvények. Mind a mai napig igaz, hogy vannak „gazdagabb” és vannak „szegényebb” megyei önkormányzatok. Mi sajnós az utóbbi körbe tartozunk.

Az helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. tv. (Ötv.) hatálybalépésével és a képviselőtestületek megválasztásával Magyarországon a tanácsrendszer helyére olyan demokratikus önkormányzati rendszer lépett, amelynek elvi alapjait az 1990. augusztus 9-én kihirdetett, módosított Alkotmány (1990. évi LXIII. tv.) fogalmazza meg.

Az Ötv. szerint a saját közjogi jogállással rendelkező megyei önkormányzatnak a települési önkormányzatok semmilyen tekintetben nincsenek alárendelve. A megyei önkormányzatnak elsődleges feladata olyan intézmények, illetve szolgáltatások működtetése és nyújtása, amelyek vagy speciális igényeket elégítenek ki, vagy a megye egészére, vagy annak nagy részére kiterjednek. E feladatok közös jellemzője, hogy települési szinten nem, vagy csak gazdaságtalanul, illetve célszerűtlenül lennének elláthatók.

– A kötelező feladatokon túl ott vannak a szabadon választottak is, amelyekről a közvélemény alig tud.

– Igen. A megyei önkormányzat törvényi kötelezettségein túl szabadon vállalhat minden olyan közfeladatot, amelyet jogszabály nem utal más szerv kizárólagos feladat- és hatáskörébe, illetve amelyek gyakorlása nem sérti a megye által képviselt községek és városok érdekeit. A megyei önkormányzattal szemben a törvény szigorú követelményeket támaszt a szabadon választott, illetve vállalható közfeladatok terén, mert megkülönböztetett figyelemmel kell lennie a területén lévő községek és városok kompetenciájára és érdekeire. A fenti jogi alapállás biztosítja és erősíti az együttműködéses társulások, kapcsolatok – közös érdekeken alapuló – célszerű és eredményes megvalósulását.

– Mindezek ellenére sokan pedig ma is a megyei tanács jogutódjaként aposztrofálják a megyei önkormányzatot.

– Magam is érzem, és úgy is élem meg, hogy a megyei önkormányzatot sem a települési önkormányzatok, sem a választott testületek, sem maguk az állampolgárok nem tudják igazán hová tenni, közigazgatási közép szintű szerepét átlátni. Nincs igazán információjuk az állampolgároknak – és ez egyfajta kommunikációs hiányosság is –, és nem is érnek rá azzal foglalkozni, hogy mi is történik a közigazgatásnak ezen a szintjén.

Mondok egy konkrét példát: még tíz év elteltével is nagyon sok levelet kapunk – akár a megyei közgyűlés elnöke, akár én magam is –, hogy egy-egy települési problémát „szíveskedjünk” megoldani. Ezeket a leveleket az ember a jogszabályok alapján természetesen „átirányítja” oda, ahol ez hatáskörileg megoldható, ahová az ügy tartozik. Ez önmagában még nem lenne baj – hogy úgy mondjam, benne van a „rendszerben”, – a hiba az, hogy a megyei önkormányzat nem épült be az emberek tudatába.

– Azt is mondják, hogy a települési önkormányzatok nem érzik magukénak a megyei közgyűlést abban az értelemben, mint ahogy az egykori községi tanácsok érintettek voltak a megyei tanács tevékenysége.

– Ehhez tudni kell, hogy ma milyen a választási rendszer metodikája. A választási törvény korántsem egyszerű precesszusa, majd kodifikálása után a megyei önkormányzati testületek legitimitása és ezzel felelőssége lényegesen megnövekedett. A testületek azért is jelentenek fontos politikai és társadalmi erőt, mert valóban alulról felfelé szerveződtek. Ez a rendszer erőssége, pozitívuma. Ugyanakkor nem hozta be a törvény a lakosság és a települések, a „településarányok” megfelelő képviselőt, ami legalább olyan mértékben vitatható – és a rendszer hiányosságának tekinthető –, mint az, hogy a megyei jogú városok lakossága nem vesz részt a megyei közgyűlés tagjainak megválasztásában.

E kérdéskörben módosításra vár a választási rendszer, a képviselő rendszerének és tartalmának még hiányzó meghatározása és rendezése érdekében. Mivel a megyei közgyűlés tagjainak megválasztása közvetett módon történik, nincs törvényi szabályozása annak, hogy a képviselővel nem rendelkező települési önkormányzatok hogyan válhatnak részeseivé az őket érintő önkormányzati döntések meghozatalának. Erre vonatkozóan tartalmaznak szabályokat, rendelkezéseket, iránymutatásokat a szervezeti és működési szabályzatok. (Például ülésterv megküldése, meghívás a közgyűlésre tanácskozási joggal).

Itt jegyzem meg, hogy a megyei önkormányzat részére az Ötv. nem határoz meg beszámolási kötelezettséget a települések irányába. Mivel a megyei közgyűlési tagok egy része esetében ebből a megközelítésből nem egyértelmű, hogy kit képviselnek, a kapcsolattartás nehézségekbe ütközik. És még egy anomália: a megyei önkormányzatok szerepét és valódi tartalmát a

megyék elsősorban önként vállalt feladatokkal tudják alakítani, kiteljesíteni, ami viszont oda vezethet, hogy emiatt a megyei önkormányzatok a jövőben igen eltérő szerepet tölthetnek be térségükben. Ez annál is inkább így lehet, mert ráadásul a megyei önkormányzatok érdekfeltáró, érdekképviseleti szerepének kibontakoztatásához szükséges, a települési és a megyei önkormányzatok mellérendeltségén kialakuló kapcsolatrendszer nem megfelelően szabályozott.

Lényeges kérdés – ez is inkább negatív tény –, hogy ma az önkormányzatoknak a parlamentben nincs intézményesített képvisellete. Ennek a megoldása nyilvánvalóan egy következő alkotmányreform eldöntendő kérdése lehet.

– *Mintha a megyei önkormányzat kiszolgáltatott lenne, egyre több intézmény fenntartásáról kell gondoskodnia. Így van ez jól van ez?*

– Igen ez így van, hogy jól van-e, az egy más kérdés. A térségi intézmény-fenntartási feladatok tekintetében az a települések törekvése, hogy azokat a megyei önkormányzat lássa el, az önkormányzati törvény megengedő rendelkezése alapján. Ezt természetesen nem jókedvükből teszik, hanem kényszerhelyzetben, forráshiány miatt. Nos, azzal önmagában még nincs gond, hogy egy település azt mondja, hogy én ezt meg ezt a feladatot – legyen az egészségügy, oktatás vagy kultúra – nem tudom, nem akarom ellátni. A probléma ott keletkezik, hogy a feladatellátás átadás-átvételével a jelenlegi hatályos törvények szerint nem jár együtt az ahhoz szükséges vagyion mozgása, a tulajdonjog átadása a feladatot átvevő részére.

– *Ez eléggé ijesztően hangzik.*

– Pedig így van, noha ez a működtetésnél „visszaüt”, a mindennapi feladatellátásban gondot okoz. Ráadásul a települések a legtöbb esetben azokat az intézményeket, pontosabban feladatokat – mivel mindig feladról van szó – adják át, amelyeket elsősorban forráshiány miatt nem tudnak, vagy nem akarnak ellátni. Nagyon leegyszerűsítve, ezeknél a feladatoknál az állami normatíva nagyon sok esetben nem fedezi a működést, amit a megyei önkormányzatnak egyéb bevételeiből kell(ene) fedezni. A nagy ellentmondás az, hogy a megyei önkormányzatnak nincs olyan saját bevétele, mint a települési önkormányzatoknak, egy községnek, vagy egy városnak. Adót sem vehet ki, maximum illetékbevétele van, amely egyfajta plusz bevétel – ha úgy tetszik a normatíván felül – de hát ez nagyon változó és bizonytalan. Így keletkezett 1998-ban a feladatátvételek miatt önmagában több mint 100 millió forintos hiány a megyei költségvetésben. Csak reménykedhetek abban, hogy a törvényi háttér mielőbb megteremtődik, s hogy a feladatátadást előbb-utóbb tulajdonmozgás is fogja követni, mert addig ezt a szituációt a megyei önkormányzat kiszolgáltatottságként éli meg.

– *A középsszint szabályozása jelenleg is folyamatban van. Az erről szóló 1052/1999. (V.21.) Kormányhatározatban foglalt célkitűzéseket már értékelték is. Kiemelne ebből néhány fontosabb megállapítást, amely egyben átvezetne a regionalizmus témakörébe is?*

– Az említett kormányhatározat végrehajtásáról szóló beszámoló többek között leszögezi, hogy a helyi közigazgatási rendszer alapvetően bevált, de a hatékony működéshez, például a decentralizáció folytatásához, további lépések szükségesek. Nagyon fontos szempontunkból az a kitétel, miszerint a kidolgozandó regionális igazgatási rendszer koncepciójára figyelemmel kell meghatározni a megyei önkormányzatok lehetséges jövőbeni szerepkörét, az államigazgatási és önkormányzati régiók egyirányú fejlesztése érdekében. (Ettől várok én nagyon sokat!)

Mostani témánkat – a megyei önkormányzat és a régió összefüggéseit – illetően a legfigyelemreméltóbb, hogy a közigazgatás-fejlesztési kormányhatározatban foglaltaknak megfelelően elkészült és az országgyűlés elfogadta a területfejlesztésről szóló 1996. évi XXI. törvény módosítását (1999. évi XCII. Tv.). Ennek keretében, többek között sor került a régiók funkciójának EU-követelmények szerinti rögzítésére, a tanács munkaszervezete székhelyének gyors kijelölését biztosító mechanizmus beépítésére, a regionális fejlesztési tanácsok megalakítására és ügyrendjének elfogadására, továbbá a megyei és regionális fejlesztési tanácsok törvényességi felügyeletének megyei közigazgatási hivatalokhoz történő telepítésére.

– *Itt álljunk is meg, mert elérkeztünk a régiókhoz, sőt már a legújabb fejleményekhez. Nyúljunk vissza egy kicsit időben az alaptörvényhez, amely először beszél régiókról.*

– A területfejlesztés és a közigazgatás intézményrendszerének elválasztása egymástól tudatosan, törvényi szabályozással történt meg (az említett 1996. évi XXI. Tv.). Így a területfejlesztési szerepkört el nem nyert megyei önkormányzatok mellett létrejött megyei területfejlesztési tanácsok képezték a mai régiók alapjait.

A területfejlesztési koncepció kétféle régiót különböztet meg egymástól. Egyrészt a tervezési-statisztikai (nagy) régiót, amelynél fontos szempont – és ezt érdemes kiemelni –, hogy az a régiót alkotó megyék közigazgatási határaival határolt. Nem bontja fel, nem osztja meg a régiót alkotó megyéket. Másrészt a fejlesztési régiót, amely átszelheti a megyehatárokat és alapvetően meghatározott fejlesztési, együttműködési témák megvalósítása érdekében szerveződik (Lásd: Balatoni régió).

A törvény maga határozza meg – többek között – a területfejlesztést és területrendezést ellátó területi szerveket és feladatokat, így a területfejlesztési önkormányzati társulások, a megyei önkormányzatok és a megyei területfejlesztési tanácsok feladatait, de ezekről most itt nem tudunk részletesebben szólni.

– *Miért fontos nekünk Magyarországon a régiók kialakítása, mi is az a regionalizáció egyáltalán, milyen indítékai vannak, mi az a sokat emlegetett, de kevésbé ismert NUTS rendszer?*

– Elengedhetetlen, hogy a modernizációs átmenet időszakában, miközben csatlakozni kívánunk az EU-hoz, foglalkozzunk a közigazgatás területi struktúrájának korszerűsítésével és a régióalakítással is. Ez még akkor is igaz, ha nálunk – a tradicionális történelmi megye mellett – ennek nincsenek komolyabb hagyományai. (Kezdemények, kísérletek persze voltak és vannak, de erre most nem térek ki.)

Előbb-utóbb – meggyőződésem szerint mielőbb – szembe kell nézni a közigazgatás átfogó területi reformjával, annál is inkább, mert ennek konkrét eredményei csak hosszabb idő után jelentkezhetnek. Legalábbis ami a legitim, választott testülettel működő régiók kialakítását illeti. Ennek ugyanis előfeltétele a területi közigazgatási rendszer politikai és államszervezeti alapjait meghatározó alapelvek tisztázása, az állami és az önkormányzati közigazgatásnak, a helyi – települési és megyei – önkormányzatok feladatkörének átgondolása.

Ami a regionalizációt illeti, arról itt annyit érdemes megjegyezni, hogy az Európában mindenütt – az EU tagállamaiban különösen – tapasztalható regionalizmus részben politikai és közigazgatási, részben gazdasági és területfejlesztési indítékú. Elsősorban a természetes gazdasági egységek területi integrációjára irányul, attól az uniós elgondolástól és törekvéstől motiváltan, hogy a fejlettségben mutatkozó jelentős regionális különbségek mérséklését elősegítse.

A NUTS (Nomenclature des Unites Territoriales Statistiques, jelentése: statisztikai területi egységek nomenklatúrája) létrehozásával az EUROSTAT az országoként eltérő térfelosztási rendszerek valamiféle egységesítését célozta meg. Ez egy elemzési-statisztikai osztályozási rendszer, de ma már alapja a területi tervezésnek és a regionális fejlesztési politikának is. A rendszer a területi egységek egymásra épülő, ötfokozatú struktúráját alkalmazza, három regionális (NUTS 1: ország, NUTS 2: régió, NUTS 3: megye és két lokális NUTS 4: kistérség, NUTS 5: település) szintet megkülönböztetve.

(Feljegyzés az új NUTS rendeletről:

A hetvenes évek elején a NUTS rendszer felállítását az Eurostat kezdeményezte, a Bizottság más részlegeivel együttműködve. Az volt a célja, hogy legyen olyan egységes, átfogó rendszer, amelyben elő lehet állítani regionális szintekre statisztikákat. A NUTS-osztályozás jelentősége fokozatosan megnőtt.

Egyesek részére még meglepő is lehet, de való igaz, hogy ezidáig a NUTS-osztályozásnak nem volt jogi alapja, mely e rendszer működtetésének, fejlesztésének részletes szabályairól intézkedne. A regionális osztályozást számos lépésen keresztül vezetik be a tagországokban. Először is elemzik a közigazgatási struktúrát, majd azt vizsgálják, hogy a regionális adatok gyűjtése, kimutatása, tehát a technikai analízis miként történhet. Nálunk ez a következőképpen történt: mivel semmilyen közigazgatási felosztás szerinti egységet nem lehet megfeleltetni – átlagos lakosságszámuk alapján – semelyik NUTS-szintnek, ezért képezték „nem-közigazgatási régiókat”, kisebb, létező (megyék) közigazgatási egységek csoportokba tömörítésével. Ez bevett szokás a Tagállamok esetében is. Az EU-ban jelentős feszültségekhez vezettek a Bizottság és az érintett nemzeti statisztikai hivatalok között némely utóbbi módosulások. A csatlakozókkal ez a konfliktushelyzet csak nőni fog. Mindezek a fejlemények, a jövőben várható feladatok vezették arra a Bizottságot, hogy ideje lenne megteremteni a NUTS-osztályozás jogi alapjait. A felismerésben jelentős szerepet kapott az a cél, hogy a régiók meghatározására objektív kritériumokat kell bevezetni, hogy a tagjelölt országoknak legyen mire támaszkodniuk a saját regionális osztályozásuk létrehozásakor. A jogszabálytól elvárt volt az összevethetőség és az elfogulatlanság. Az Európai Parlament és az Európai Unió Tanácsa a Bizottság javaslatára, a Gazdasági és Szociális Bizottság, a Régiók Bizottsága véleményére tekintettel megalkotta a Statisztikai Területi Egységek Nomenklatúrájának (NUTS) létrehozására vonatkozó Rendeletét ez év tavaszán. A hierarchikus jellegű NUTS-osztályozás részleteire itt nem térhetünk ki. Annyit talán idézhetünk a Rendeletből, hogy még a „nem-közigazgatási egységek” összevonásánál is tekintettel kell lenni a földrajzi, társadalmi-gazdasági, történelmi, kulturális és/vagy egyéb releváns adottságokra is.)

– *Hogyan alakult ki a három megyét – Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megyét – magában foglaló észak-magyarországi régió? Milyen motiváció alapján született a döntés, melyek a régió előnyei és hátrányai? Mi a véleménye a régiószervezésről?*

– Az országos területfejlesztési koncepcióról szóló 35/1998. (III. 20.) OGY határozatban az Országgyűlés 7 tervezési-statisztikai régiót jelölt ki, köztük az észak-magyarországit a kérdésekben említett három megye együtteseként. A tervezési-statisztikai régiók kialakítását az EU célrendszer és struktúrapolitikája egyaránt indokolja és motiválja. Az alkalmazott mutatók (pl. GDP) alapján Magyarország valamennyi területi egysége (régiója) valószínűsíthetően az elmaradott térségek felzárkóztatását szolgáló rendszer hatálya alá kerül majd, mivel az 1 főre jutó GDP értéke nem éri el az EU átlagának 75 %-át.

A fentebb említett OGY határozatot követően jó egy évre, Salgótarjánban a három északi megye területfejlesztési tanácsainak elnökei – akik egyben a megyei közgyűlés elnökei is –, valamint a három megyei jogú város polgármesterei szándéknyilatkozatot írtak alá a hárommegyés észak-magyarországi régió megalakításáról, majd rövidesen megtartották az Észak-magyarországi Regionális Fejlesztési Tanács alakuló ülését is. A régió kialakításánál a fő szempont az volt, hogy a majdani csatlakozás előtt és után milyen és mennyi EU-s támogatást kaphat a régió. Nos, tekintettel arra, hogy az észak-magyarországi régióban az egy főre jutó GDP mindössze 68 %-a magyarországi régióátlagnak, jó esély van arra, hogy hosszú távon támogatott legyen a régió.

Azt gondolom, hogy a három megyét régióba szervező döntés mögött nem misztifikált motivációkat, hanem racionális érveket kell keresnünk és fellelnünk. „Állítólag” az EU nem tudja értelmezni a magyar megyék nagyságát, népességszámát, gazdasági kapacitását. De vajon akkor a területi nomenklatúra miért NUTS 1-től NUTS 5-ig terjed (ország, régió, megye, kistérség, település)? Hagyni kell, hogy a regionális folyamatok szerves fejlődésén keresztül alakulhassanak azok a hálózatok, ahol a tér és a közigazgatás értelmezni tudja egymást. Ahol a szubszidiaritás, a partnerség, az átláthatóság és érintettség érvényesül a szolgáltatásokat jó színvonalon igénylő és igénybe vevő polgár szempontjából.

A legszemélyesebb véleményem a régiószervezésről tehát úgy összegezhető, hogy a kisebb-nagyobb társadalmak mesterséges lehatárolása, a kapcsolattrendszerek figyelmen kívül hagyása, a rideg, monetáris racionalitás nem biztos, hogy a várt eredményt hozza. Egyébként – tudomásom szerint – hosszabb távon nem biztos, hogy végleges a jelenlegi régióbeosztás.

– Sokan felvetik, hogy mennyiben volt önkéntes az észak-magyarországi régiós csatlakozás? Hiszen mint szó volt róla, az OGY határozata a tervezési-statisztikai régiókról előbb megszületett, mint ahogy az „önkéntes régió” létrejött. Vagy mégsem volt ez annyira a felek szándéka szerint való, hanem irányított volt inkább? Mert – mint tudjuk – sokan drukoltak egy közép-magyarországi régióhoz, a fővároshoz és környékéhez való csatlakozásért is.

– Ez egy nagyon összetett dolog. Való igaz, hogy az országgyűlési határozat csak tervezési-statisztikai régiókat jelölt ki. Ugyanakkor a területfejlesztési törvény azt mondja ki, hogy a megyehatárokon túl terjedő területfejlesztési feladatok ellátására a megyei területfejlesztési tanácsok regionális fejlesztési tanácsot hozhatnak létre. Önkéntes alapon, ami ugyan így szó szerint nem jelenik meg a törvényben, de a szelleméből következik, és úgy gondolom, ez volt a gyakorlat is. Tehát önkéntes volt a régióalakítás. Más kérdés, hogy ezt motiválta már a korábbi OGY határozat. Volt egy állami

szervezeti kialakításra vonatkozó döntés, ha úgy tetszik indukció, ami generalta a régióalakítást, az önkéntességhez mégsem férhet kétség.

Voltak törekvések egy más összetételű régió kialakításra is. Például Nyugat- és Dél Nógrád a központi régióhoz szeretett volna csatlakozni, s ez részükről teljesen érthető, hiszen sok szállal kötődnek a fővároshoz: akár a munkahelyek tekintetében, akár kulturális kapcsolataikat, más irányú „vonzalmukat” illetően. Észak-Nógrád ugyanakkor egyetértett a parlamenti döntés szerinti régiókkal, így az észak-magyarországi régióhoz való csatlakozást támogatta.

– Ami lett volna, ha a megyei közgyűlés úgy dönt, hogy az egész megye „an blokk” a közép-magyarországi régióhoz kíván csatlakozni? Létrejöhetett volna ez a variáns?

– Őszintén szólva, ezt nem tudom megmondani. Bizonyos lehetősége ennek elvileg fennállt, hiszen a közép-magyarországi régiónak olyan kiemelkedően magas az egy főre jutó GDP-je, hogy szinte hiányzik neki egy olyan szegény, rossz mutatókkal rendelkező megye, mint Nógrád, amely lefelé viszi a GDP-jét. Ezzel nagyobb eséllyel indulna az EU-s támogatások elnyeréséért. De ez ma már csak fikció, ugyanis a döntést, a mai állapotot már ismerjük.

Egyébként még az önkéntességhez annyit, hogy az említett szándéknyilatkozat aláírását jóval megelőzően – sőt még a közgyűlés döntése előtt – széleskörű egyeztetésekre került sor annak érdekében, hogy ne okozzon feszültséget a megye társadalmában, ne ossza meg a településeket. Valamennyi kistérségben megtörténtek az egyeztetések. Ennek eredményeképpen felhatalmazást kapott a megyei közgyűlés elnöke az észak-magyarországi régióhoz való csatlakozásra. Természetesen azzal a fontos kitételrel, hogy maximálisan biztosított lesz a megye és minden településének képvisellete, már minthogy érdekképvisellete, és ez utóbbira kell tenni a hangsúlyt. Tehát – még egyszer mondom – a csatlakozás így önkéntes volt. A szándéknyilatkozattal kifejezésre jutott, hogy az országos területfejlesztési koncepcióhoz igazodva létrejön a régió és az Észak-Magyarországi Területfejlesztési Tanács.

– Akkor itt már nem is egyszerűen csak tervezési statisztikai régióról van szó, hanem közigazgatásról is?

– Nem mondanám, hogy közigazgatási régióról van szó. Ez a mostani régió – már utaltam rá – nem több és nem kevesebb, mint tervezési-statisztikai régió. Ez még akkor is igaz, ha a fejlesztések koordinációja más egyéb területeken is együttműködést eredményez. Nagyon fontos, hogy létrejött, de sem eltúlozni, sem degradálni nem kell a szerepét és a jelentőségét. A közigazgatási régió kialakításáig hosszú az út, szerintem néhány választási ciklusnak még el kell telnie, amíg ebben egységes politikai állás-

foglalás születik. Mindenesetre ez a régió egy lépés lehet a közigazgatási régiók felé.

Visszatérek az eredeti kérdésre, vagyis hogy milyen előnyöket és hátrányokat lehet érzékelni a mostani észak-magyarországi régió esetében. Az előny úgy foglalható össze, hogy a viszonylag alacsony GDP miatt tartósan számolhat a régió az EU-s forrásokkal. Ugyanakkor ez az előny – ha úgy tetszik – egyben hátrány is, mert három szegény megye összefogásából belátható időn belül aligha lesz gazdag régió. Valami olyképpen „jöhet ki” három válsággal küzdő megye összefogásából, ahogy a kínai közmondás tartja: a válság veszély és lehetőség.

– *Kevesen tudják, milyenek is ezek a magyar tervezési-statisztikai régiók?*

– Nem szeretném sok számadattal terhelni a lap olvasóit, néhányra azonban elkerülhetetlenül szükség van, ha be akarjuk mutatni régiónkat. Az Országgyűlés már említett határozatában foglalt – szerintem többé-kevésbé már ismert – hét magyar tervezési-statisztikai régió átlagterülete valamivel több, mint 13 ezer négyzetkilométer, átlagos népességszámuk pedig közel 1,5 millió fő, jól megközelítve az Európai Unióban kialakult átlagokat. A magyar NUTS 2 régiók tehát e tekintetben adekvátak az uniós régiókkal (Sőt, a megyék is nagyjából megfelelnek a NUTS 3 szintű EU átlagoknak). A magyar régiók között – a főváros miatt különleges helyzetű közép-magyarországi régió kivételével – sem területüket, sem népességszámukat tekintve nincsenek számottevő különbségek. Az egy főre jutó GDP tekintetében viszonylag nagyok az eltérések, de egyetlen olyan régió sincs, ahol ez az összeg elérné az EU átlag 75 %-át.

Ami konkrétan a „mi” régiónkat illeti: az észak-magyarországi régió területe 13428 km², (ebből Nógrád megye 2544 km²), népessége 1269 ezer fő (ebből Nógrád megye 215 ezer fő). Az egy főre jutó GDP a régióban 678 ezer Ft (az országos átlag 997 ezer forintjával szemben), e tekintetben csak az észak-alföldi régiót előzzük meg, ahol ez az érték 675 ezer Ft/fő. Ugyanakkor a közép-magyarországi régió egy főre jutó GDP-je 1774 ezer font.

Talán ennyi adat elég is, hogy el tudjuk helyezni magunkat az ország „régió-térképén”.

– *Tervezési-statisztikai régiókról beszélünk, miközben sokan azt mondják – még szakemberek is –, hogy ez egy nagy blöff. Szó sincs itt egyenlőre semmiféle régiós tervekről, egyáltalán, piaccgazdaságban nincs is szükség a tervezésre, ez egy anakronisztikus, szocializmusbeli kategória. Mi erről a véleménye?*

– Felfogásom szerint aligha nevezhető szakembernek az, aki vitatja a regionális tervezés szükségességét. Utalnom kell itt a regionális tervezésért felelős miniszterek hannoveri konferenciáján elhangzottakra, illetve megfogalmazott irányelvekre. De hivatkozhatnék több más EU-s dokumentumra

is. Az előbbi irányelvek – amelyek egyébként még elfogadásra várnak, ám lényegüket tekintve aligha változnak – kimondják többek között, hogy a regionális tervezés az alábbi területeken bír különös jelentőséggel:

- A területi kohézió elősegítése a régiók kiegyensúlyozott szociális és gazdasági fejlődésével és a nagyobb versenyképességgel.
- A városi funkciók által kiváltott fejlődés támogatása, a város és vidék kapcsolatának javítása.
- Egyenlőbb elérhetőség elősegítése.
- Az információhoz és a tudáshoz való hozzáférés kialakítása.
- A környezeti károk csökkentése.
- A természeti erőforrások és természeti örökség értékének növelése és védelme.
- A kulturális örökség értékének növelése, mint a fejlődés egyik fontos eleme.
- Magas színvonalú, fenntartható turizmus ösztönzése.
- A természeti hatások csapásainak csökkentése.
- Energiaforrások hasznosítása a biztonság megőrzése mellett.

Mindezt kommentálni sem szükséges, a fentiek önmagukért beszélnek. Akik persze úgy látják, vagy gondolják, hogy sem a regionális tervezés mechanizmusa, sem módszere, sem pedig intézményrendszere nem felel meg azoknak a kihívásoknak, amelyekkel a magyar régióknak szembe kell nézniük, és amelyekre az európai normákhoz igazodni akaró regionális politikának válaszolnia kell, részben jó látják, részben nem.

Én magam úgy vélem, hogy az európai fejlődésorientált tervezés kibontakozásának, vagy inkább kiteljesedésének vagyunk tanúi, és akarunk, illetve képességeink szerinti szereplői. Természetesen én sem tartom minden szempontból elfogadhatónak a területi tervezés mechanizmusát és intézményrendszerét, de azt tudni kell, hogy a területfejlesztésről és területrendezésről szóló, 1996. évi XX. törvény úgy EU-kompatibilis ahogy van! A többi a folyamatban résztvevő szereplőkön, a végrehajtáson múlik.

– *Ha már a regionális tervezés szükségességét kifejtette, ne feledkezzünk meg a piac szerepéről sem. Egyik nyilatkozatában azt mondta: „A piaccgazdasági folyamatokba csak úgy lehet bekapcsolódni, ha a nemzetgazdaság feltételrendszere ehhez igazított, a piackonform regionális politika teret nyer Magyarországon.” Ez egészen jól hangzik, de mit jelent közzelebbről „a piackonform regionális politika”?*

– Én azt gondolom erről, hogy azok a szereplők, akik legyenek bár politikusok, vagy közigazgatási szakemberek, – ámbár inkább elsősorban politikusokról van szó –, regionális szinten „működnek”, úgy kell kifejtsék – a

mindenkori játékszabályok adta kereteken belül – tevékenységüket, hogy azzal kijelöljék a régiónak azokat a fejlődési pályáit, amelyek vonzzák, vagy vonzani tudják majd a piacot. Zárójelben jegyzem meg, hogy itt nem pártpolitikai szereplőkről, pártpolitikusokról beszélek. Politika alatt most én a társadalmi közpolitikát értem.

Tehát a régió szereplői, ide lehet sorolni a hivatalok szakembereit is, úgy lássák el feladataikat, segítsék elő minden erővel és meglévő eszközeikkel, jogosítványaikkal együtt, hogy a piac megtalálja őket. Hogy egy konkrét példával világítsam meg a fentieket: nyilvánvalóan nagyon fontosak a különböző fejlesztési és egyéb más tervek. Ezek azért lényegesek, mert akár megyei, akár régiós szinten, a tervek képezik a majdani döntések bázisát, alapjait. A döntéseknek a megalapozott tervekhez kell igazodniuk. Tehát megvan a célkitűzés, a terv, tudod mit akarsz megvalósítani, döntéseidet így hozod meg. Na most, a meglévő gazdasági eszközökkel, finansiális lehetőségekkel úgy kell sáfárkodni, hogy a piac előtt fölcillantsuk azokat a reményeket, esélyeket, amelyekért „neki” – mármint a piacnak – érdemes az adott régióba „betörni”. A piac alatt, piaci szereplők alatt már a befektetőket, a beruházókat, a tőketulajdonosokat értem. De nem mindig csak a szűk termelési oldalra gondolok, a termelő-beruházásokra, mert nagyon sok esetben rendkívül fontosak az olyan sajátos szolgáltató-termelő egységek is, mint az idegenforgalom, a kultúra, vagy éppen a közművelődés. A piackonformitás azt is jelenti, hogy fel kell ismerni saját lehetőségeidet, reálisan értékelve adottságaidat. Nem várva arra, hogy valaki majd megmondja, hogy mire kell koncentrálnom, ezt saját magamnak kell megkeresni. Magamhoz kell édesgetnem a piac szereplőit – még egyszer mondom – a különböző szférák, területek befektetőit, beruházóit, akiktől – hogy úgy mondjam – előre megy az élet. hát körülbelül ezt értem én a piackonform politika alatt. Egy tőkeszegény térségben ez nem megy, nem mehet másképpen.

De van még egy lényeges momentum: ha nem ismered fel a lehetőségeidet, saját adottságaidat, akkor ugyan csodára várhatsz, de évek múlva is ott tartasz, ahol most vagy. Ha mondjuk én ipolytárnóci vagyok, világosan kell látnom, hogy az idegenforgalomban kell gondolkodnom, az idegenforgalom felvirágoztatásához szükséges fejlesztési lehetőségeken kell törni a fejem. Ehhez kell pályázati forrásokat szereznem, olyan feladatokat kell kitűznom magam elé, amelyek a település sajátosságaira épülnek. Fel kell mérnem, mit tud hozni – milyen befektetéssel, a szolgáltatás színvonalának milyen mértékű javításával – az idegenforgalom. Nyilván nem abban kell tehát gondolkodnom, hogy a településtől, a sajátosságaimtól idegen beruházásba fogjak, és mondjuk csavargyárat létesítsek.

– Utoljára tartogattam ezt a minden nógrádi embert érdeklő kérdést: miért a megyékre épülnek a régiók, s a regionalizáció nem veszélyezteti-e a megye létét, fennmaradását? Meddig lesz még megye, jelesül Nógrád megye?

– Az már az előbb elmondottakból kiderült, hogy NUTS rendszer 3. szintje a megye, tehát – ha az EU nem is tudja vagy akarja értelmezni a megyét, ami egyáltalán nem valószínű, hiszen akkor nem is építette volna be tervezési-statisztikai osztályozási rendszerbe – számol a megyével, mint közigazgatási egységgel. Nyomatékosan szeretném itt is – a Palócföld hasábjain is – leszögezni, hogy a régiók létrehozása nem veszélyezteti a megye létét, fennmaradását, legalábbis belátható – vagy inkább beláthatatlan – ideig még nem. Soha, sehol ki nem mondták, le nem írták, egyetlen EU dokumentumban meg nem jelent, hogy a regionalizáció a megyék megszüntetésével jár együtt. Azért sem, mert a megyerendszer több EU tagállamban is működik, ott is ahol a regionalizáció „fényévvél” előttünk jár.

Visszatérve a NUTS rendszerre: nem hogy nem zárja ki, de tartalmazza a régiót és a megyét is. A NUTS tehát feltételezi a két térség közötti együttműködést. Azt, hogy ésszerű és szakmai alapokon nyugvó együttműködés alakul ki, munkamegosztás jön létre régió és megye között. Valahogy úgy, hogy az EU-hoz való csatlakozás, a fejlesztési projektek kidolgozása, a fejlesztési források és támogatások megszerzése szempontjából a prioritás a régióé (ezt a feladatot a megyék nem is tudnák ellátni). A hazai támogatások felosztása, a kistérségi szintű fejlesztési feladatok menedzselése, a települési önkormányzatok tevékenységének segítése pedig olyan megyei feladat, amelyet nem lehet, nem célszerű a régió szintjére delegálni, „feljebb tolni”.

És, hogy miért a megyékre épül a régió? Nem azért, mert a megyének hagyományai vannak, hanem azért, mert ez a közigazgatás alkotmányos alapegysége. A megyére vonatkoznak az információk, épülnek fel azok a több évtizedes statisztikai adatsorok, amelyek csak megyei adatokból állnak, településsoros információk hiányában más földrajzi struktúrában nem építhetők fel. Tehát településekből – hogy leegyszerűsítsem a kérdést – szerintem nem lehet felépíteni a régiót. Tovább lépve: azok a szakemberek is, akik arról nyilatkoznak, amellet kardoskodnak, hogy meg kell kezdeni a régiórendszer alapján egy közigazgatás-szervezési folyamatot, nagyon világosan tudják – magam is ezt állítom –, hogy akár egy évtizedig, két-három választási ciklusig is eltartó folyamatról van szó, és ez alatt az idő alatt ennek a két struktúrának együtt kell léteznie, és együtt kell működnie.

Azt is nagyon világosan meg kell fogalmazni, közvélemény-tájékoztatósi programokkal is tudatosítani kell, hogy a régiószervezés nem sérti, nem érinti a megyei önkormányzatok kompetenciáját. Ma ugyanis – és ez volt benne a kérdésben is – a régió-átalakítást még sokan inkább fenyegetésként,

mint ígéretes jövőképként élik meg. Tartanak a „magasabb szempontok” korábbi rendszerekben megtapasztalt érvényesülésétől. Talán nem is minden ok nélkül félnek az érdekdominancia belépésétől. Csak nehezen érlelődik és fogalmazódik meg a helyes és racionális válasz, hogy nem szeretni kell egymást – régióknak és megyéknek –, hanem együttműködni a kölcsönös érdekek alapján.

Csak azt mondhatom tehát, hogy mai gondolkodásunk szerint a megye az a szellemi és kulturális egység, amelyre egy adminisztratív térszerkezet, a megyéket integráló – de nem megszüntető! – régió épül. Remélhetőleg konfliktusok nélkül, zökkenőmentesen, energiákat felszabadítva, erőket mozgósítva, szellemet és szellemiséget is gerjesztve. És még talán annyit – bár erről is szóltam már, ha nem is a teljesség igényével –, hogy a közigazgatás átalakítása folyamatosan napirenden lévő feladat. Legyen bár központosító, decentralizációs, avagy autonómiát hirdető törekvés, minden esetben kísérletek és kezdeményezések irányulnak a térszerkezet megváltoztatására, a közigazgatási szintek felülvizsgálatára, amelyekhez mi is kidolgoztuk javaslatainkat. Úgy látjuk, hogy a megyei önkormányzatok érintettek, talán még érdekelték is a regionális struktúra kialakításában, a közép-szintű és regionális területfejlesztési feladatok, célkitűzések és projektek kidolgozásában és megvalósításában, ilyenképpen a csatlakozási folyamat erősítésében, felgyorsításában.

Csongrády Béla

Magyarország a második otthona

– Karol Wlachovský „Köztes szerepben” című kötetéről –

Véletlen volt ugyan, de feljegyzésre érdemes: éppen aznap este, amikor először kezembe vettem Karol Wlachovský „Köztes szerepben” című, „Párbeszéd a magyar és szlovák irodalommal – közös dolgainkról” alcímű kötetét, arról beszélt a rádió, hogy a magyar parlament által elfogadott státustörvényt bizony a szlovák kormány (is) ellenérzéssel, mondjuk úgy, fenntartásokkal fogadta. Aztán teltek a napok: én haladtam a könyv olvasásával, miközben a médiában egyre csak azt hallottam, láttam: a Magyar